

ARTICLES

СТРАТЕГІЇ АРХАЇЗАЦІЇ ТА МОДЕРНІЗАЦІЇ У ПЕРЕКЛАДІ ХУДОЖНІХ ТЕКСТІВ XVI–XVII СТОЛІТЬ

Тетяна Андрієнко

tania_andrienko@ukr.net

Київський національний університет імені Тараса Шевченка

Received November, 14, 2016; Revised December, 9, 2016; Accepted December 19, 2016

Анотація. У статті проаналізовано стратегії відтворення часової дистанції в перекладі класичних текстів шекспірівських часів. Стратегії архаїзації, модернізації і нейтралізації часової дистанції досліджено на мовно-стилістичному, когнітивному і прагматичному рівнях. Стратегія архаїзації полягає у створенні образу минулої епохи через уживання архаїчних лексем і граматичних форм, буквально відтворення когнітивних сценаріїв і прагматичних формул. Модернізація полягає у створенні образу сучасності як частини хронотопу інтегративно-текстового мегаконцепту перекладу, завдяки підбору сучасних відповідників, іноді з розмовними або вульгарними стильовими характеристиками, заміни архаїчних когнітивних сценаріїв та прагматичних формул на сучасні. Стратегія нейтралізації часової дистанції означає усунення часової маркованості художнього образу твору.

Ключові слова: стратегія перекладу, архаїзація, модернізація, нейтралізація часової дистанції, хронотоп, художній переклад.

Andrienko, Tetiana. Archaizing and Modernizing Strategies in Translation of the Texts of 16th – 17th Centuries.

Abstract. The article explores the strategies of rendering temporal distance in translation of classical texts of Shakespearian times. Archaizing, modernizing and neutralizing strategies are studied at language (stylistic), cognitive and pragmatic levels. Archaizing strategy lies in creating an image of a bygone epoch using archaic lexemes and grammar forms, literal rendering of cognitive scenarios and pragmatic formulas. Modernization is creating an image of modern time as part of chronotope of the integrative text concept, by selecting contemporary counterparts, sometimes with colloquial or vulgar stylistic characteristics, replacing the archaic cognitive scenarios and pragmatic formulas with modern ones. The strategy of neutralizing the temporal distance means eliminating time-markedness from the image of the artistic work.

Keywords: translation strategy, archaization, modernization, neutralization of temporal distance, chronotope, artistic translation.

1. Вступ

Проблема, з якою стикаються перекладачі текстів, віддалених у часі, виявляє дві часові системи координат, в яких існують оригінал і переклад: хронологічний час створення та існування тексту і якісно інший художній час, який створюється автором як частина художньої образної системи й існує як такий незалежно від плину хронологічного часу. Очевидно, що людська свідомість концептуалізує час у кількісному і якісному вимірах, і для

художнього перекладу важливий не абсолютний час, а своєрідна концепція часу, яка є частиною художньої системи твору. Тож поняття часу в художньому перекладі слід розглядати, принаймні, у двох аспектах: в аспекті реального часу (час створення перекладу у порівнянні з часом створення оригіналу) і художнього часу (складний образ історичної епохи, створений автором у цілісності з місцем дії).

Актуальність дослідження стратегій відтворення часової дистанції в перекладі зумовлена підвищенням інтересу до впливу особистості перекладача на результат його роботи, умов здійснення вибору тощо. Тому об'єктом дослідження обрано стратегії передачі часової дистанції в перекладі, а предметом – їх когнітивну основу й дискурсивні механізми реалізації. Метою цієї статті є з'ясування напряду перетворення текстового концепту в ході перекладу історично віддалених текстів.

Дослідники проблеми перекладу текстів минулого [Bassnett 1997, с. 73; Leighton 1991, с. 53] розглядають її в термінах відомої максими Шлейермахера: «Або перекладач залишає автора у спокої, наскільки можливо, і наближує читача до нього; або він залишає читача у спокої наскільки можливо, і наближує автора до нього» [Schleiermacher, с. 149], що також, як вважається, заклала основу для протиставлення стратегій очуження і одомашнення [Venuti]. І просторова, і часова віддаленість перекладу від оригіналу визначає позицію перекладача між двома культурами. Огляд перекладознавчих досліджень проблеми перекладу історично віддалених текстів доводить, що часова відстань, яка об'єктивно існує, чи штучно моделюється автором як частина комплексного мега-концепту оригінального тексту, створює проблему перекладу, яка може розв'язуватися шляхом вироблення й реалізації стратегії перекладу.

Стратегія перекладу може бути спрямована на цілісне перетворення текстового концепту – глобальна стратегія перекладу – а може спрямовувати переклад окремих фрагментів тексту, які містять проблему часової дистантності оригіналу й перекладу – локальні стратегії. Когнітивною основою стратегій подолання часової дистантності між оригіналом і перекладом є створення перекладачем художнього образу відповідної епохи, який «вбудовується» в загальну концептуальну структуру тексту перекладу – його інтегративний мегаконцепт – як складова художнього хронотопу.

2. Методи дослідження

Ідеальна сутність досліджуваного об'єкта вимагає комплексної методики із залученням методу когнітивного моделювання поряд з традиційними описовим та порівняльним методами. Матеріал дослідження – класичні тексти англійської художньої літератури та їх переклади українською та російською мовами – проаналізовано методами концептуального аналізу, лінгво-стилістичного, компонентного, інтенціонального аналізу, внутрішньомовного та міжмовного порівняння.

Стратегія архайзації полягає у створенні образу минулої епохи, причому, згідно гіпотези, яка буде перевірена в наступному підрозділі, цей образ не тотожний реальним текстам відповідної епохи. *Модернізація* полягає у створенні образу сучасності як частини хронотопу інтегративно-текстового мегаконцепту перекладу. Розрізняють «радикальну» модернізацію, яка означає створення перекладачем образу художнього часу, що істотно відрізняється від часу створення оригіналу, і помірну модернізацію, яка означає відносно «осучаснення» за збереження художнього образу попередньої [Jones; Lefere], хоча і більш наближеної до сучасності історичної епохи. *Стратегія нейтралізації часової дистанції* означає усунення часової маркованості художнього образу твору, створення перекладу «поза часом».

3. Процедура дослідження

У проекції на комунікативну структуру перекладацького дискурсу, часову дистанцію в комунікативному просторі «автор – перекладач» і «перекладач – читач» можна вважати об'єктивною, залежною від реального хронологічного часу створення оригіналу, а також перекладу, і його сприйняття читачем. Часова дистанція в уявному комунікативному просторі «автор – читач» не є хронологічною: вона створюється перекладачем як художній час твору.

Перетворення текстів віддалених історичних епох у перекладі простежується на лінгво-стилістичному, когнітивному та прагматичному рівнях. *Лінгво-стилістичний* аспект являє собою поверхневий, доступний спостереженню рівень історичного маркування текстів. Крізь призму теорії полісистем він описується на фоно-графічному, лексичному (історичні та архаїчні слова та ідіоми), морфологічному і синтаксичному рівнях (відповідно, застарілі форми слів і синтаксичні структури, «структурні архаїзми») [Kharmandar].

Когнітивний аспект включає ментальні репрезентації і способи осмислення дійсності певної історичної епохи. Концепти, фрейми, сценарії, які лежать в основі оповіді в історичних текстах, часто залишаються непоміченими або неправильно інтерпретуються сучасними читачами. Когнітивні сценарії, представлені в архаїчних текстах можуть бути невірно витлумачені на тлі сучасних культур, які фіксують інші цінності, інші мотиви, інші поведінкові реакції. Дослідження еволюції концептів із плином часу досить малочисельні, але вони свідчать про зміни картини світу. Деякі дослідження доводять, що відрізняється від сучасних не лише структура концептів, а й самі способи концептуалізації світу [MacDonald; Baryshnikov; Lakoff 2008]. Концепти архаїчної картини світу представлені в сучасній картині світу через метафори, образи та інші символічні репрезентації [Baryshnikov, с. 153–154], але ми не завжди декодуємо їх як такі. Як зазначає Р. Гойл, «Іноді нам даються підказки, щоб зрозуміти, чому персонажі діють саме так, але ми їх не помічаємо. Замість цього ми пояснюємо їхні вчинки через нам самим зрозумілі причини, з нашої власної точки зору» [Hoyle, с. 2].

Третій аспект, в якому вивчається переклад історично віддалених текстів, – *прагматичний* – охоплює правила комунікації, норми мовної поведінки, ввічливість, методи впливу на співрозмовника, способи вираження емоцій, які зазнають змін з плином часу. Хоча базові емоції є універсальними [Izard, с. 76–80], конвенції, які регулюють їх прояви, встановлюються суспільством у певний історичний період, і тому при виборі стратегії передачі особливостей мовної поведінки в перекладі визначальним чинником має бути чи то відтворення правил і соціальних конвенцій відповідного часового періоду, чи передача прагматичного ефекту, який читач може відчутти лише на основі власного поведінкового досвіду. Айла Малккі доходить висновку, що для передачі емоцій в перекладі тексту вікторіанського періоду «нам не потрібно перетинати міст до минулого, бо відстань дає нам можливість більш глибокого, універсального прочитання» [Malkki, с. 10], тобто надає перевагу нейтралізації часової дистанції або модернізації. Адже читач може безпосередньо відчутти, пережити (а не усвідомити) емоції лише через власний досвід спілкування в емоціогенних ситуаціях. З іншого боку, завдяки буквальним перекладам діалогів в текстах минулого ми маємо уявлення про стиль і норми спілкування у давні часи.

4. Обговорення результатів

У разі природної архаїзації текстів із плином часу стратегічний вибір перекладача полягає в тому, чи дозволити читачеві спілкуватися з автором як із сучасником, чи зберегти часову дистанцію. Проте, якщо створення ефекту давнини було частиною задуму автора, завданням перекладача є достовірно відтворення часової дистанції засобами цільової мови. Альтернативними стратегіями перекладу текстів з часовою дистанцією вважаються архаїзація і модернізація [Eco; Jones]. Ф. Джонс і А. Тернер стверджують, що «комунікативний контекст перекладача є не біполярним, а діахронічним» [Jones, с. 162], тобто градуальним. Це передбачає спектр перекладацьких рішень, які, за Р. Лефере [Lefere] визначаються як «гіперархаїзація», «архаїзація відповідна часу», «осучаснена архаїзація», «поверхнева архаїзація», «мінімальна модернізація», «радикальна модернізація» [Jones, с. 163].

Художні тексти, в яких автор не ставив за завдання створити образ минулого, зазвичай написані сучасною для свого періоду мовою; проте, з розвитком мови, відбувається їх природне старіння, внаслідок якого і сучасникам-співвітчизникам вони видаються складними для сприйняття. Про це свідчить створення перекладів сучасною мовою («внутрішньомовних перекладів» за термінологією Р. Якобсона [Jakobson, с. 115]). Взавши за орієнтир для порівняння такий переклад на сучасну англійську мову п'єси В. Шекспіра «As you like it», визначимо, що, на думку англійського перекладача, має звучати по-іншому в сучасній англійській мові, виявляючи таким чином архаїзми оригіналу, і простежимо, які з ознак часу відтворено перекладачами на сучасну англійську та на інші мови. На мовно-стилістичному рівні «осучаснення» перекладу виявляється насамперед у

заміні застарілих слів, морфологічних форм і синтаксичних конструкцій на сучасні. Як видно з прикладу, в перекладі сучасною англійською мовою відбулися зміни на різних рівнях мови:

ORLANDO

As I remember, Adam, it was upon this fashion bequeathed me by will but poor a thousand crowns, and, as thou sayest, charged my brother on his blessing to breed me well. And there begins my sadness. My brother Jaques he keeps at school, and report speaks goldenly of his profit. (Shakespeare As You Like It)

ORLANDO

I remember, Adam, that's exactly why my father only left me a thousand crowns in his will. And as you know, my father commanded my brother, Oliver, to make sure that I was brought up well – and that's where my sadness begins. Oliver keeps my brother Jaques away at school, and everyone says he's doing extremely well there. (Crowther No Fear As You Like It).

Заміни на сучасні варіанти дозволяють виявити архаїзми: лексичні (*bequeathed – left in his will; charged – commanded; breed – bring up*), морфологічні (*thou sayest – you know*), синтаксичні (*My brother Jaques he keeps at school – Oliver keeps my brother Jaques away at school*). В перекладі збережено історичну реалію – *crowns*, яка є ознакою часу створення оригіналу. Водночас, без перекладу залишилась фраза *on his blessing*, а метафора *speak goldenly* відтворена неметафоричним смисловим відповідником. Згідно нашої концепції, ці фрагменти тексту експлікують когнітивні реалії, які перекладач на сучасну мову вилучив для полегшення розуміння: когнітивний сценарій «батьківське благословення», яке супроводжувало найважливіші доручення чи напуття, а також метафоричне картування «GOLDENLY – EXTREMELY WELL». Це свідчить про модернізацію на когнітивному рівні, переклад в опорі на сучасні когнітивні структури.

Простежимо, які із мовно-стилістичних чи когнітивних характеристик оригіналу відображено в перекладах на російську та українську мови:

ОРЛАНДО *Насколько я помню, Адам, дело было так: отец мне завещал всего какую-то жалкую тысячу крон, но, как ты говоришь, он поручил моему брату дать мне хорошее воспитание. Вот тут-то и начало всех моих горестей. Брата Жака он отдаёт в школу, и молва разносит золотые вести о его успехах.* (Шекспір У. «Как вам это понравится» Пер. Т. Щепкина-Куперник 1937/1959)

ОРЛАНДО *Наскільки я пам'ятаю, Адаме, було все так: батько заповів мені якусь там мізерну тисячу крон і, як ти кажеш, доручив моєму братові дати мені добре виховання, а брат поклявся це зробити. Ось де почалися мої прикрощі. Брата Жака він віддає до школи, й золоті вісті надходять про його успіхи.* (Шекспір «Як вам це сподобається» Перекл. О. Мокровольський)

Як бачимо, і в російських, і в українському перекладах персонаж говорить сучасною літературною мовою, що дослідники стратегій історичної стилізації визначають як «помірну / мінімальну модернізацію» [Jones]. На наш погляд, вдалішим був би термін «нейтралізація часової дистанції», оскільки перекладачі добирають такі мовні засоби, які є стилістично нейтральними й не несуть для читацької аудиторії інформації про художній час. Наведені фрагменти перекладено саме з нейтралізацією на мовно-стилістичному рівні,

чому слугувала супутня стратегія змісту, причому стратегії реалізовані через тактики відтворення денотативного значення й емотивно-експресивних конотацій, що виявилось в прийомах підбору словникових відповідників із належними смисловими характеристиками.

Проте в когнітивному плані нейтралізації зазнав лише внутрішньомовний переклад, а перекладачі на російську й українську зберегли і предметну, і когнітивну реалії оригіналу. Ці тексти вважаємо помірно архаїзованими на когнітивному рівні: сучасний читач володіє достатніми знаннями для сприйняття і реалії-грошової одиниці, і метафоричного картування, проте їх наявність у перекладі сигналізує про те, що події відбуваються в минулому, і що світ і уявлення про нього дещо відрізняються від сучасних. Відповідні тактики передбачають приблизне відтворення звукової форми історичної реалії через прийом приблизного транскрибування і передачу внутрішньої форми метафори через буквальний переклад.

Зберігаючи метафоричне картування оригіналу, перекладач може водночас полегшити сприйняття когнітивної структури минулого шляхом експлікації основи переносу смислу, як в наступному прикладі:

VOLPONE. Yes, to be learned, Mosca.

MOSCA. O no, rich

Implies it. Hood an ass with reverend purple,

So you can hide his two ambitious ears,
And he shall pass for a cathedral doctor.

(Ben Jonson *Volpone*)

ВОЛЬПОНЕ Да, славно быть ученым.

МОСКА Нет, богатым, –

И все приложится. Одень в порфиру

Осла, спрячь два честолюбивых уха –
И чтим осел, как кафедральный

доктор.
(Бен Джонсон. «Вольпоне» Пер. П. Мелковой)

Іншим прикладом когнітивного архаїзму в п'єсі Шекспіра «*As you like it*» вважаємо алюзію на Біблію, яку автор перекладу на сучасну англійську мову також вилучає:

ORLANDO

Shall I keep your hogs and eat husks with them? What prodigal portion have I spent that I should come to such penury?

(Shakespeare *As You Like It*)

ORLANDO

Should I tend your pigs and eat husks with them? When did I waste so much money that I ended up this poor?

(Crowther *No Fear As You Like It*)

І в російських, і в українському перекладах цю алюзію збережено, причому у пізнішому перекладі Т. Л. Щепкіна-Куперник вживає саме ті слова, які вжиті в синодальному тексті Біблії, що посилює асоціації з релігійним світоглядом і на той час також означало архаїзацію.

ОРЛАНДО

Прикажете мне пасти ваших свиней и питаться рожками вместе с ними? Какое же это наследство блудного сына я расточил, чтобы дойти до такой нищеты!

(Шекспир «Как вам это понравится» Пер. Т. Щепкина-Куперник, 1937)

ОРЛАНДО

Прикажете мне пасти ваших свиней и питаться желудями вместе с ними? Какое же это имене блудного сына я расточил, чтобы дойти до такой нищеты!

(Шекспир «Как вам это понравится» Пер. Т. Щепкина-Куперник, 1959)

ОРЛАНДО *То мені йти пасти ваших свиней і жити разом з ними всяким лушпинням? Чи ж я проциндрив свій спадок, мов блудний син, щоб дійти до такої злиденності? (Шекспір «Як вам це сподобається» Перекл. О. Мокровольський)*

Навіть у загалом модернізованому перекладі «Гамлета» Ю. Андруховича когнітивні репрезентації оригіналу збережено як характеристику тогочасного світогляду, що особливо помітно у порівнянні з осучасненим внутрішньомовним перекладом:

HORATIO

*A mote it is to trouble the mind's eye.
In the most high and palmy state of Rome,
A little ere the mightiest Julius fell,
The graves stood tenantless and the sheeted
dead
Did squeak and gibber in the Roman streets
As stars with trains of fire and dews of blood,
Disasters in the sun, and the moist star
Upon whose influence Neptune's empire
stands
Was sick almost to doomsday with eclipse.
And even the like precurse of feared events,
As harbingers preceding still the fates
And prologue to the omen coming on,
Have heaven and earth together
demonstrated
Unto our climatures and countrymen.
(Shakespeare, Hamlet, Prince of Denmark)*

HORATIO

*The ghost is definitely something to worry about. In the high and mighty Roman Empire, just before the emperor Julius Caesar was assassinated, corpses rose out of their graves and ran through the streets of Rome speaking gibberish. There were shooting stars, and blood mixed in with the morning dew, and threatening signs on the face of the sun. The moon, which controls the tides of the sea, was so eclipsed it almost went completely out. And we've had similar omens of terrible things to come, as if heaven and earth have joined together to warn us what's going to happen.
(Crowther No Fear Hamlet)*

Як видно з прикладу, в модернізуючому внутрішньомовному перекладі деякі реалії витлумачено через пояснення, іноді перифрастичні номінації замінено смисловими еквівалентами. В перекладі на українську мову номінації реальних історичних подій чи міфологічних явищ, які сприймалися як знамення, відтворено буквально, що іноді вимагає додаткових інтерпретаційних зусиль, проте достовірно відображує світогляд середньовічної людини:

ГОРАЦІО

*Та це нічого, пил квітковий в око.
В найкращі дні для Риму, в час цвітіння,
У переддень, як Юлій мав сконати,
Гроби порозкривались, і мерці
Закутані волали просто з вулиць;
Так само вогняні хвости на небі,
Кров замість рос, на сонці плями – й ніч
Затьмарювала місяць, що монархом
Є для морів Нептунового царства,*

*Немов у передмить Страшного Суду.
Такі й подібні знаки вже і в нас
Побачено: зійшли довкіл знамення,
Провісників жахних земля і небо
Зсилають нам однаково на горе
Для цих околиць і для цих людей.*

(Шекспір «Гамлет, принц Данії» Перекл. Ю. Андрухович)

Архаїзація на когнітивному рівні можлива також введенням історичної реалії, відсутньої в оригіналі. Так, наступний приклад містить фрагмент досить тривіального діалогу:

MARCELLUS

O, farewell, honest soldier. Who hath relieved you?

FRANCISCO

Barnardo has my place. Give you good night.

(Shakespeare Hamlet, Prince of Denmark)

Перекладач А. Агроскін додає фрагмент тексту, який містить додаткову інформацію та історичну реалію, а також створює риму:

МАРЦЕЛЛ

Прощайте, честный воин. На посту кто вас сменил?

ФРАНЦИСКО

Пост принял мой Барнардо.

*Всем доброй ночи. В эту мокроту
ржавеют словно гвозди алебарды.*

(Шекспир В. «Трагедия о Гамлете, принце Датском» Перев. А. Р. Агроскина. По подстрочному перев. М. М. Морозова.)

Стратегія архаїзації у цьому випадку співіснує із супутньою стратегією форми, а тактиками передбачається ускладнення когнітивно-семантичного і організація формального плану тексту, що реалізується через прийом додавання римованого фрагменту з порівнянням і реалією. Інший переклад, архаїзований на лексико-семантичному і прагматичному рівнях, дозволяє порівняти результати різних видів архаїзації:

МАРЦЕЛЛ

*С богом, честный воин;
А кто сменил тебя?*

ФРАНСИСКО

*Пришел Барнардо.
Покойной ночи.*

(Шекспир «Гамлет, принц датский» Пер. М. Лозинский)

Перекладач М. Лозинський вжив прощання-благословення, поширене в російському дискурсі в минулому і вживане в діалогах у класичних творах російської літератури, а також застарілу мовну форму «покойной» замість «спокойной» *ночи*. Як видно з прикладів, переклад, архаїзований на мовному рівні, важчий для сприйняття і справляє враження застарілого; в той же час

архаїзація на когнітивному рівні шляхом додавання реалії не ускладнює сприйняття тексту, але відтворює ситуацію історичного минулого.

Наведені приклади свідчать про увагу перекладачів до когнітивних реалій, відтворення яких в перекладі забезпечує ілюзію спілкування «крізь час», хоча нейтралізація на мовно-стилістичному рівні забезпечує легкість сприйняття твору зі сцени.

Прагматичний аспект архаїчного твору також піддається змінам у перекладі на сучасну англійську мову, що свідчить про зміну норм спілкування в англійськомовному дискурсі за майже п'ять століть. Наприклад, перекладач вилучає застарілі дискурсивні маркери – вигуки, що походять від формул божби, – які створювали додаткову категоричність та експресивність тогочасного дискурсу [див.: Шевченко 1998; Безуглая 1998] (*marry (interj.) a common oath in the Middle Ages, mid-14c., now obsolete, a corruption of the name of the Virgin MARY (Cf. Mary!)* [<http://etymology.enacademic.com/23081/marry>]; [*Dictionary of Phrase and Fable*, E. Cobham Brewer, 1894]), або замінює їх на сучасні вигуки чи інтенсифікатори:

OLIVER

Now, sir, what make you here?

ORLANDO

Nothing. I am not taught to make anything.

OLIVER

What mar you then, sir?

ORLANDO

Marry, sir, I am helping you to mar that which God made, a poor unworthy brother of yours, with idleness.

OLIVER

Marry, sir, be better employed, and be naught awhile.

(Shakespeare As You Like It)

OLIVER

Hey, you! What are you making here?

ORLANDO

Nothing. I've never been taught how to make anything.

OLIVER

Well, then, what are you messing up?

ORLANDO

I'm helping you mess up one of God's creations – your poor, unworthy brother – by having him do nothing.

OLIVER

Indeed, sir, find something better to do and get lost for a while.

(Crowther No fear As You Like It)

У перекладах російською та українською мовами простежується прагнення перекладачів передати тогочасний стиль спілкування, який для сучасної російсько- чи україномовної аудиторії набуває значення як художній засіб характеристики іншокультурного середовища спілкування, що розглядаємо як стратегію архаїзації. Супутньою є стратегія функціональної відповідності, проте цікаво, що той самий перекладач – Т. Л. Щепкіна-Куперник, – у пізнішому перекладі замінює маркер категоричності, який точніше відповідає буквальному сенсу одиниці оригіналу, на грубий емотивний вигук, який точніше відповідає прагматичному сенсу (через суспільну й законодавчу заборону, вирази божби вважалися грубими чи непристойними [Шевченко, 1998]), проте в обох випадках перекладач вживає застаріле ввічливе звертання *сударь*, що у другому випадку створює іронічний ефект.

ОЛИВЕР

Ну, сударь, что вы тут делаете?

ОРЛАНДО

Ничего: меня ничего не научили делать.

ОЛИВЕР

Так что же вы портите в таком случае, сударь?

ОРЛАНДО

По правде сказать, сударь, помогаю вам портить праздностью то, что создал господь: вашего бедного, недостойного брата. 30

ОЛИВЕР

По правде сказать, сударь, займитесь чем-нибудь получше и проваливайте ко всем чертям!

(Шекспир «Как вам это понравится» Перев.

Т. Щепкина-Куперник, 1937)

Дотримуючись тієї самої стратегії, перекладачка обирає різні тактики, внаслідок чого у першому перекладі з'являється смисловий, а у пізнішому – функціональний відповідник. Перекладач на українську мову також зберігає надмірний, з точки зору сучасних норм спілкування, засіб, і вживає застарілі звертання *ваша милосте і добродію*, що разом створює ефект архаїзації. Водночас, в контексті усього діалогу, вживання шанобливих формул і звертання на «ви» між братами сприяє створенню ефекту іронії, що є реалізацією супутньої стратегії відтворення художньої форми:

ОЛИВЕР *Ну, добродію, що ви тут робите?*

ОРЛАНДО *Нічого. Мене тільки й навчено, що не робити нічого.*

ОЛИВЕР *Тоді що ви псуєте, добродію?*

ОРЛАНДО *А ось що, ваша милосте: допомагаю вам псувати безділлям те, що створив бог, – вашого бідолашного, недостойного брата.*

ОЛИВЕР *А ось що я вам скажу, добродію: знайдіть собі краще діло і забирайтеся до дідька! (Шекспір «Як вам це сподобається» Перекл. О. Мокровольський)*

Архаїзація на прагматичному рівні інформує сучасну читацьку аудиторію про норми спілкування, які існували століття тому, а також сприяє створенню віртуальної часової дистанції між автором і читачем. Проте характерну надмірність мовлення перекладачі передають, вживаючи оптимізатори дискурсу й вигуки, вживані в сучасному дискурсі, що забезпечує їх безперешкодне розуміння аудиторією.

Модернізація як стратегія мінімізації хронологічної часової дистанції в комунікативному просторі «автор – читач» може простежуватися на лінгво-

ОЛИВЕР

Ну, сударь, что вы тут делаете?

ОРЛАНДО

Ничего: меня ничего не научили делать.

ОЛИВЕР

Так что же вы портите в таком случае, сударь?

ОРЛАНДО

Черт возьми, сударь, помогаю вам портить праздностью то, что создал господь: вашего бедного, недостойного брата.

ОЛИВЕР

Черт возьми, сударь, займитесь чем-нибудь получше и проваливайте куда глаза глядят!

(Шекспир «Как вам это понравится» Перев.

Т. Щепкина-Куперник, 1959)

стилістичному рівні у вживанні сучасної лексики, якій властиві також соціолінгвістичні характеристики, в перекладі стилістично немаркованих рядків оригіналу:

FRANCISCO *You come most carefully upon your hour.*

BARNARDO *'Tis now struck twelve. Get thee to bed, Francisco.*

FRANCISCO *For this relief much thanks. 'Tis bitter cold,
And I am sick at heart.*

(Shakespeare *Hamlet, Prince of Denmark*)

ФРАНЦИСКО *Ти нині справді вчасно – до хвилини.*

БЕРНАРДО *Так, саме б'є дванадцять. Йди поспи,*

ФРАНЦИСКО *Вельми вдячний. Холод, бляха,
Й на серці дрижаки.*

(Шекспір «Гамлет, принц Данії» Перекл. Ю. Андрухович)

Стратегія модернізації в цьому разі, як і в цілому в «радикально модернізованому» [Коломієць 2005, с. 349] перекладі «Гамлета» Ю. Андруховича поєднується з дисфемізацією, і введення застарілого «вельми» створює контраст і надає іронічного тону діалогу.

Модернізація на когнітивному рівні здійснюється через залучення когнітивних структур (концептів, сценаріїв тощо) пізніших часових періодів:

ГОРАЦІО *Наш Гамлет, наш король узяв ті землі.
Тепер же інший Фортинбрас, молодший,
На поклик запальний прищів і крові
З усіх норвезьких темних закапелків
Збирає в банди всяких зарізяк,
Готових за саме прохарчування
Піти на все, а все – для них війна.
Як наше тут вважає керівництво,
Це наміри зі зброєю в руках
Відбити землі Фортинбраса-батька.*

(Шекспір «Гамлет, принц Данії» Перекл. Ю. Андрухович)

ЛАЕРТ *Однак резони честі вимагають
Свого і я затихну, лиш почувши,
Що скажуть видатні авторитети
На тему кривд, примирень і ганьби.*

(Шекспір «Гамлет, принц Данії» Перекл. Ю. Андрухович)

Модернізацією на когнітивному рівні вважаємо також численні алюзії на сучасні або пізніші за оригінал твори, які Л.В. Коломієць розглядає як новочасні ремінісценції (Коломієць, 2005), наприклад: «повна відповідність / Між формою та змістом», «шпиги / В законі» тощо.

На прагматичному рівні модернізація виражається у вилученні додаткових маркерів перформативності, властивих дискурсу XVI століття [Безуглая 1998]:

BARNARDO *Say what, is Horatio there?*

(Shakespeare *Hamlet, Prince of Denmark*)

БЕРНАРДО *Tu?*

Гораціо теж тут?

(Шекспір «Гамлет, принц Данії» Перекл. Ю. Андрухович)

БЕРНАРДО *Что,*

Гораціо с тобой?

(Шекспир «Гамлет, принц датский» Пер. М. Лозинский)

БЕРНАРДО *Вот так так!*

Горацій здесь!

(В. Шекспир «Гамлет, принц датский» Пер. Б. Пастернак)

Модернізацією на прагматичному рівні вважаємо також і вилучення характерного для дискурсу XVI століття інтенсифікатора ілокутивної сили директивів *I pray*:

MARCELLUS

MARCELLUS

Let's do 't, I pray, and I this morning know Where we shall find him most conveniently. *Let's do it. I know where we'll find him this morning.*

(Shakespeare *Hamlet, Prince of Denmark*) (Crowther *No Fear Hamlet*)

МАРЦЕЛЛ

Звичайно, так. Я навіть знаю, де

Його знайти найлегше цього ранку.

(Шекспір «Гамлет, принц Данії». Перекл. Ю. Андрухович)

МАРЦЕЛЛ

Авжеж, ми згодні; я скажу вам, де

його спиткати можна нині вранці.

(Шекспір «Гамлет, принц датський». Перекл. Л. Гребінка)

Як видно з прикладів, жоден із перекладачів не вживає буквального відповідника *pray*, натомість з'являються емпатичні вирази: «Звичайно, так», «Авжеж».

У наступному прикладі перекладачі на російську та українську мови вдалися до нейтралізації історичної дистанції при відтворенні мовленнєвого акту-експресиву, який виражає іронію, в той час як у внутрішньомовному сучасному перекладі витлумачено основу порівняння (яка, на нашу думку і без тлумачення зрозуміла сучасним читачам) і тим самим значно послаблено ефект іронії. Другий же мовленнєвий акт – ритуальний (етикетний) експресив тлумач англійської версії замінив на благословення, а перекладачі на російську й українську – на ритуальний експресив, вживаний в сучасному російсько- та україномовному дискусії при згадуванні померлого. Це розглядаємо як поєднання стратегій модернізації й одомашнення:

ORLANDO

I will no further offend you than becomes me for my good.

OLIVER

Get you with him, you old dog.

ADAM

Is “old dog” my reward? Most true, I have lost my teeth in your service (1). God be with my old master (2). He would not have spoke such a word.

(Shakespeare *As You Like It*)

ORLANDO

I won't bother you any more than necessary.

OLIVER

(to ADAM) And you get lost too, you old dog.

ADAM

Is that my reward – to be called “old dog?” Well, it's true, I've served this family so long I've gotten old and toothless, like a dog (1). God bless my old master (2). He would never have spoken to me like this.

(Crowther *No fear As You Like It*)

ОРЛАНДО Я не буду докучать вам больше, как только получу то, что нужно мне для моего блага.

ОЛИВЕР (Адаму) Убирайся и ты с ним, старый пес!

АДАМ Старый пес? Так вот моя награда! Оно и правда: я на вашей службе все зубы потерял (1). Упокой господи моего покойного господина! (2) Он никогда бы такого слова не сказал. (Шекспир «Как вам это понравится» Пер. Т. Щепкина-Куперник, 1937/1959)

ОРЛАНДО Я перестану вам дозояти, як тільки дістану те, що потрібне мені для мого добра.

ОЛИВЕР Забирайся і ти з ним, старий собако!

АДАМ «Старий собако?» Оце така дяка мені? Та воно й правда: я на вашій службі всі зуби розгубив (1). Царство небесне моєму покійному панові! (2) Він би ніколи не мовив такого слова. (Шекспір «Як вам це сподобається» Перекл. О. Мокровольський)

5. Висновки

Оскільки в архаїзованих текстах у задум автора не входило створення часової дистанції між автором перекладачем, перекладаючи ці тексти, перекладачі можуть як модернізувати переклад, створюючи ілюзію спілкування із сучасником, так і архаїзувати його, аби зробити відчутною часову дистанцію між автором і читачем, створити ілюзію спілкування «крізь час». Як свідчить аналіз прикладів, локальні стратегії передачі хронологічної часової дистанції в комунікативному просторі обираються здебільшого з огляду на глобальну стратегію, обрану перекладачем згідно власного задуму чи запиту аудиторії, і реалізуються як на мовно-стилістичному, так і когнітивному та прагматичному рівні. Тактики стратегії архаїзації спрямовуються на передачу архаїчних конотацій через добір стилістично маркованих лексичних одиниць, морфологічних форм і синтаксичних моделей, або буквального сенсу архаїчних когнітивних реалій і кому-

нікативних формул. Стратегія модернізації полягає в усуненні часової дистанції в комунікативному просторі «автор – читач» і реалізується через тактики підбору сучасних відповідників, іноді з розмовними або вульгарними стильовими характеристиками, заміни архаїчних когнітивних сценаріїв та прагматичних формул на сучасні. Нейтралізація полягає в створенні перекладу «поза часом», без ознак хронологічного чи художнього часу. Ця стратегія зазвичай досягається за рахунок генералізації та підбору нейтральних мовних одиниць. Стратегії передачі хронологічної часової дистанції можуть поєднуватися із стратегіями змісту, форми, одомашнення та очуження.

Література References

1. Baryshnikov, P. (2010). Metaphorical cognition and actualization of archaic concepts in the daily discourse. *Journal of International Scientific Publication: Language, Individual & Society*, 4(1), 152–159
2. Bassnett, S. (2002). *Translation Studies*, 3rd ed. New York and London: Routledge, 2002.
3. Eco, U. (2000). *Experiences in Translation*. (A. McEwen, Trans.). University of Toronto Press.
4. Hoyle R. A. (2008). *Scenarios, Discourse, and Translation: The Scenario Theory of Cognitive Linguistics, Its Relevance for Analysing New Testament Greek and Modern Parkari Texts, and Its Implications for Translation Theory*. Dallas: SIL International.
5. Izard, C. E. (1991). *The Psychology of Emotions*. New York: Plenum Press.
6. Jakobson R. (2000). On linguistic aspects of translation (1959) In: *The Translation Studies Reader*. (pp. 114-118)., L. Venuti, M. Baker, (Eds.). Routledge London and New York.
7. Jones, F. R., & Turner, A. (2004). Archaisation, Modernisation and Reference in the Translation of Older Texts. *Across Languages and Cultures*, 5(2), 159–185.
8. Kharmandar, M. A. (2014). Exploring archaism in translation theory and modern Persian poetics: towards a Persian translation paradigm. *Iranian Journal of Translation Studies*, 12(46), 40–56.
9. Lefere, R. (1994). La traduction archaïsante: cervantes d'Après M. Molho. *Meta*, 39(1), 241–249.
10. Malkki, A. (2009). Translating Emotions Across Time: Lewis Carroll's Alice's Adventures in Wonderland. *The Electronic Journal of the Department of English at the University of Helsinki*, 5. Retrieved from: <http://blogs.helsinki.fi/hes-eng/volumes/volume-5/translating-emotions-across-time-lewis-carroll's-alice's-adventures-in-wonderland-aila-malkki/>
11. MacDonald, P. S. Palaeo-Philosophy: Complex and Concept in Archaic Patterns of Thought / MacDonald, Paul S. In *Cosmos and History: The Journal of Natural and Social Philosophy*. Retrieved from: <https://www.questia.com/read/1G1-170414880/palaeo-philosophy-complex-and-concept-in-archaic>
12. McElhanon, K. A. (2005). From word to scenario: the influence of linguistic theories upon models of translation. *Journal of Translation*, 1(3). 29–67.
13. Steiner, G. (1998). *After Babel: Aspects of language and translation*, 3rd ed. London and Oxford: Oxford University Press.

14. Schleiermacher F. (1992). On the different methods of translating In: *Translation. History. Culture: A Sourcebook* (pp. 141–166). tr. and ed. A. Lefevere. London, New York: Routledge.
15. Venuti, L. (1995). *The Translator's Invisibility: A History of Translation*. London and New York: Routledge.